

УДК 316.1

ДУХОВНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ОСВІТА

Карленко Наталія Вікторівна, здобувач Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Обґрунтовано філософсько-освітні засади аналізу взаємозв'язку духовного здоров'я та освіти. Досліджено проблеми формування духовного здоров'я та їх наукового аналізу.

Ключові слова: філософія освіти, духовне здоров'я, освіта.

Постановка проблеми. Здоров'я – досить багатогранне поняття. На сьогодні дослідники виділяють близько 300 його визначень, і інтегрованого та загально визнаної дефініції цього поняття немає. На нашу думку, у межах філософії освіти як інтегративне поняття здоров'я доцільно інтерпретувати як атрибутивну характеристику особистості, що є основою її життя та діяльності і забезпечує можливості особистісної самоактуалізації у контексті цілей людини та соціальних цінностей. Певною мірою трансформуючи визначення здоров'я ВООЗ його можна розглядати як здатність людини підтримувати обраний нею спосіб життя, який забезпечує її всебічне благополуччя та задоволення від життя.

Як правило, дослідники виділяють кілька сторін здоров'я, або його видів: фізичне, психічне, соціальне, духовне. Останнє часто ще називають моральним здоров'ям і визначають як комплекс характеристик мотиваційної сфери в життєдіяльності, основу якої визначає система цінностей, установок і мотивів поведінки індивіда. Цей вид здоров'я опосередковує духовність людини, тому що він пов'язаний із загальнолюдськими істинами добра та любові. Духовне здоров'я прямо залежить від рівня духовності людини, оскільки визначається цінностями, загалом сумою філософських поглядів людини на життя, які повинні забезпечити людину позитивними враженнями, та благополуччям.

Стан дослідження проблеми. Аналіз духовного здоров'я активізувався, починаючи з 1980-х років минулого століття у зв'язку з переоцінкою факторів розвитку постіндустріального суспільства. Американські дослідники одними з перших сформулювали синтетичне визначення здоров'я, що включає в себе духовний компонент, зробивши сміливий відступ від загальноприйнятих поглядів у цій царині. Здоров'я вони визначили як баланс фізичного, емоційного, соціального, духовного й інтелектуального здоров'я. Відповідно духовне здоров'я визначено наступним чином: «Оптимальне духовне здоров'я можна визначити, як здатність людини повною мірою розвинути духовну частину свого єства. До нього відносяться: наша здатність визначати, формулювати й будувати власне життя відповідно до найбільш доцільних для нас життєвих змісту і мети; навчитися давати й отримувати любов, радість і мир; прагнути до творчого й наповненого змістом життя; сприяти поліпшенню духовного здоров'я навколишніх» [5, р. 5, 12].

Проте і сьогодні аналіз духовного здоров'я, особливо у контексті соціальних та освітніх чинників його формування, є дуже рідким предметом наукових розвідок. Ті чи інші його аспекти досліджуються у роботах А.Алексєєнка, Ю.Білодіда, О.Євсєвої, В.Розіна та інших вчених, проте лише фрагментарно.

Мета дослідження. Обґрунтування проблематики дослідження духовного здоров'я у контексті цілей освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Духовне здоров'я досить рідко потрапляє у поле зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Цьому є низка причин. Насамперед важливо відзначити той факт, що дуже важко відшукати прийнятні критерії виміру факторів духовного впливу. Традиційно наукові розвідки знаходяться під значним впливом позитивістської методології. Духовне здоров'я, на відміну від фізичного чи психічного, дуже важко звести

до системи конкретних індикаторів, що піддаються емпіричній перевірці. Ніхто не зміг поки однозначно встановити, які саме фактори духовного життя слід ураховувати при дослідженні духовного здоров'я, або яким чином їх можна визначити й точно виміряти. По суті проблема духовного здоров'я є філософським, і значною мірою філософсько-аксеологічним виміром проблеми здоров'я загалом.

З іншого боку, духовні питання мають суто особистісно-соціокультурне підґрунтя. Моральні цінності значною мірою визначаються національною культурою та мірою занурення у неї тієї чи іншої особистості. Існують достатньо серйозні розбіжності відносно того, кого потрібно вважати духовно здоровою особистістю, та й зміст духовності у різних суспільствах розуміється по-різному. Відповідно і системи виховання функціонують на різних ціннісних засадах, а тому ціннісні пріоритети, які транслуються освітніми системами, також відрізняються один від одного. Сюди також слід додати і чисто технічну складність дослідження духовного здоров'я, оскільки це пов'язано з найбільш потаємними аспектами внутрішнього світу людини [1, с.17-18].

Нарешті, слід взяти до уваги і те, що у сучасній європейській і загалом західній культурі до цього часу продовжують домінувати саєнтизм та раціоналізм. Незважаючи на наявність низки тенденцій, що відображають поворот суспільства до духовних цінностей постіндустріального зразка, матеріалістично-споживацька культура поки що домінує. Відповідно і на рівні суспільної свідомості, і на рівні наукових парадигм перевага віддається матеріальним чинникам. Багато дослідників проблем здоров'я просто не бере до уваги духовні фактори, або не впевнені в їхній реальній значущості для аналізу предмета досліджень. Про це, зокрема, свідчить і статистика філософських та гуманітарних досліджень проблеми здоров'я у нашій країні, де проблематика духовного здоров'я явно знаходиться на периферії наукових розвідок. Відтак на сьогодні філософська та філософсько-освітня

проблематика дослідження духовного здоров'я лише формується. Важливими та першочерговими питаннями, на нашу думку, є наступні.

- визначення сутності та основних характеристик духовного здоров'я як атрибуту особистості і суспільства і як об'єкта філософського аналізу;

- обґрунтування методології дослідження духовного здоров'я, зокрема, методології його якісної та кількісної оцінки у контексті аналізу як особистості, так і суспільства;

- визначення духовного здоров'я як мети процесу соціалізації та освітньої діяльності і відповідно обґрунтування механізмів його використання в якості інтегруючої складової цілепокладання у галузі освіти.

На сьогодні достатньо гостро стоїть перш за все праксеологічний аспект проблеми, а саме взаємозв'язок між духовністю та власне здоров'ям людини. Іншими словами, чи можна взагалі віднести проблематику духовності до вивчення здоров'я людини та суспільства. І в нашій країні, і за кордоном проводяться дослідження, у межах яких робляться спроби емпірично встановити кореляції між духовними цінностями та смисложиттєвими пріоритетами людей та станом їх здоров'я. І, слід сказати, що є чимало свідчень того, що у духовно здорових людей загальний стан фізичного та психічного здоров'я теж є вищим.

Взаємозв'язок між духовністю та здоров'ям людини має не лише моральний, а й тілесний характер. Поняття «духовного здоров'я» і «духовної хвороби» не є абстрактними. При будь-якому серйозному захворюванні, причини тілесної хвороби можна знайти у пороках духовного життя, і для того, щоб боротися із хворобою, потрібно стати духовно здоровим. Механізм такого взаємозв'язку достатньо очевидний. Людина, згідно зі своїми цінностями й філософськими поглядами, очікує забезпечити собі задоволення від життя та відповідний рівень благополуччя. Проте при

низькому рівні духовних цінностей це вступає у суперечність з мораллю суспільства, і в реальнім житті цього не відбувається. У свідомості людини формується негативний для життєдіяльності організму психічний процес, що і викликає хворобу. Таким чином, тілесно хронічно хвора людина, це, насамперед, духовно хвора людина, людина з неадекватними ціннісними орієнтаціями [3].

Критерії духовного здоров'я й нездоров'я – це філософсько-ціннісні погляди людини на життя. Від того, правильні вони чи ні, виходячи насамперед з існуючих моральних норм, а також наскільки виражені у поведінці людини, і залежить її духовне здоров'я й характер її духовного життя. Фактично від рівня духовності залежить не лише система ціннісних орієнтирів людини, а й її здоров'я. А чи не основним соціальним інститутом, який забезпечує – чи не забезпечує – формування духовної особистості, є освіта. Відтак духовність має стати головним орієнтиром усієї освітньої діяльності [2].

Проте, безумовно, вказана глобальна мета має бути конкретизована у вигляді конкретних характеристик внутрішнього світу особистості, на які і спрямовується виховний вплив освітніх інститутів. Передусім мова йде про виховання особистості в душі любові та поваги до інших людей. Любов, дружба, турбота про інших людей, прояв усіх цих якостей у сімейному житті і спілкуванні – це запорука високої духовності. Значною мірою це перекликається і з традиційними цінностями, які сформульовані і в християнській моралі. Надзвичайно актуальним аспектом духовності у наш час слід вважати креативність особистості, орієнтацію на розвиток власного творчого потенціалу та реалізацію власних здібностей у контексті їх узгодження з потребами та цінностями соціуму. У системі освіти цей напрям роботи виражений терміном «самоактуалізація особистості».

Серед соціоцентричних якостей духовності людини, на нашу думку, найбільше значення мають відданість свободі та соціальній справедливості. Прагнення до свободи загалом відображає передумову розкриття сутнісних сил людини і є тією ціннісною основою, яка формує гуманоцентричний потенціал розвитку суспільства. Орієнтація на справедливість як ціннісну основу соціального устрою забезпечує цілісність гуманістичної моралі особистості і є основою формування гармонійного суспільства.

На нашу думку, духовність не виключає і отримання задоволення від певних матеріальних аспектів буття людини. До таких передусім слід віднести прагнення людини до життєвої активності, певною мірою – і до життєвого успіху, який розуміється у межах соціоцентричних та гуманоцентричних цінностей. Наявність особистого авторитету у інших людей, прояв лідерських якостей, повага оточення – все це духовно значущі орієнтири для особистості, безумовно, при наявності моральних засад цих орієнтирів. Важливе значення має і прагнення людей до позитивного та комфортного життєвого процесу, оскільки без задоволення необхідних для життя та здоров'я потреб навряд чи можна говорити і про можливість розкриття сутнісних сил людини. Знову ж таки мова йде про ціннісно-моральну обґрунтованість особистісних потреб та їх узгодження з інтересами інших людей та соціуму.

Визначаючи духовне здоров'я у контексті благополуччя та наявності позитивних вражень від життя людини, потрібно підкреслити, що духовність задає обмеження на шляху до отримання життєвого задоволення індивідом. Знову ж таки тут зв'язок духовності і здоров'я достатньо очевидний, адже перетворення життя у погоню за одержанням усе більш і більш витончених і сильних вражень робить людину залежною від джерела задоволень, виснажує й передчасно руйнує організм. Тут важливе значення має філософська категорія міри: кожна людина на основі власних цінностей та моральних засад має визначитися з кількістю та якістю задоволень у своєму житті, щоб

це сприяло збереженню її духовного здоров'я. У свідомості людини формується шкала цінностей, цілей і пріоритетів відносно власних прагнень і бажань. Поставивши перед собою цілі життя і опираючись на власну шкалу цінностей, людина прагне до їхнього досягнення.

І якщо у межах власних ціннісно визначених життєвих прагнень особистість буде задоволена досягнутим рівнем власного розвитку, спілкування, душевного і матеріального комфорту – це й є духовною основою хорошого здоров'я як основи благополуччя взагалі. Якщо людина, необґрунтовано завищивши свої прагнення, демонструє духовну незрілість, то порочність у думках, емоціях, настрої позначається у вигляді тих або інших тілесних пороків і хвороб [4].

З іншого боку, слід мати на увазі і обмеження суспільства, які накладаються на людину. Їх необґрунтованість не лише не сприяє духовності людини, а продукує духовно хворих людей, породжуючи соціальну напругу а й створюючи умови для соціальних потрясінь. Життя духовно хворого суспільства побудоване таким чином, що люди постійно прагнуть досягти більшого у матеріальному чи статусному відношенні. Вони розтрачують життєві сили у цій гонитві і не досягають того, що їм дійсно потрібно. Зрештою, вони розчаровуються в житті, дезадаптуються і деградують, що прямо пов'язано і зі втратою здоров'я. Нереальні бажання, неправильні цілі й цінності, завищення самооцінки своїх здібностей, руйнівні емоції, неправильний спосіб життя – усе це й багато чого іншого наслідок вище зазначеного. І все це є результат передусім неправильного виховання.

Система освіти має забезпечити вихід з цієї ситуації мінімально у двох напрямках. Передусім мова йде про знання, що стосуються здоров'я та духовного здоров'я. У процесі навчання та виховання особистість має отримати достатні знання для того, щоб розуміти свою сутність, мотиви своєї діяльності та визначення життєвих пріоритетів, особливості власного

характеру. З іншого боку, система освіти має сформувати у особистості і ті ціннісні орієнтири, на основі яких вона буде формувати власні смисложиттєві установки і визначатися з своїми прагненнями та критеріями формування індивідуального стилю життя.

Результатом освітньої діяльності з формування духовного здоров'я має стати усвідомлення власної особистості, світорозуміння, формування дійсних з погляду людської сутності життєвих пріоритетів, розуміння справжніх життєві цінності, а відтак вибір конструктивної та адекватної особистості моделі життя і поведінки. Практичними аспектами освіти у царині духовного здоров'я можна вважати формування різноманітних навичок духовного життя, що відносяться до самопізнання, розвитку власної самосвідомості, оволодіння самостійними методами роботи з інформацією на основі розвитку креативного мислення, вибору адекватних здоровому способу життя поведінкових установок, оволодіння ефективними методами спілкування й загалом комунікації, використання системи індивідуальних смисложиттєвих пріоритетів для планування й постановка цілей життя та діяльності тощо.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, духовне здоров'я є важливим об'єктом філософських та філософсько-освітніх досліджень. Їх проблематика пов'язане з формуванням смисложиттєвих пріоритетів та образу життя особистості, зокрема і в контексті вибору цілей та методів соціалізації і виховання. Переорієнтація освітньої діяльності на завдання формування духовності прямо пов'язана і з системними змінами в суспільстві, і з модернізацією системи освіти. Найбільш перспективною філософсько-освітньою проблематикою є обґрунтування методів формування практичних навичок розвитку власного духовного потенціалу особистості.

Література

1. Алексеєнко А.П. Духовність: сутність, еволюція, форми виявлення в етносі: Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна / А.П.Алексеєнко. — Х., 2007. — 32с.
2. Білодід Ю.М. Духовність: сутність, структура, функції / Ю. М. Білодід. - Житомир : РВВ ІПСТ, 2003. - 192 с.
3. Євсєєва О.В. Душевне і духовне здоров'я людини: навч. посіб. з курсу вікової фізіології та валеології /О.В.Євсєєва. - Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2009. — 35с.
4. Розин В.М. Здоровье как философская и социально – психологическая проблема / В.М. Розин // Философия здоровья. – М. : Мысль, 2001. – С. 34–60.
5. Spiritual health / American Journal of Health Promotion. – 1989. - № 3. – P.3-17.

Духовное здоровье и образование

Карленко Н.В.

Обоснованы философско-образовательные основания анализа взаимосвязи духовного здоровья и образования. Исследованы проблемы формирования духовного здоровья и их научного анализа.

Ключевые слова: философия образования, духовное здоровье, образование.

Spiritual health and education

Karlenko N.V.

The philosophical-education bases of analyses of links between spiritual health and education are grounded. The problems of forming of spiritual health and its scientific analyses are investigated.

Key words: philosophy of education, spiritual health, education.